

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΝ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟ ΚΑΙ ΣΕ ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

(ΠΡΟΔΙΩ - ΠΡΟΔΟΤΗΣ, ΠΟΥΣ - ΠΟΔΟΤΗΣ - ΠΟΔΟΓΑΣ, ΑΠΟΔΙΩ - ΑΠΟΔΟΤΗΣ)

*Ἀφιερώνεται σὴ μνήμῃ
τοῦ ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗ († 1928 - 1958)*

1.— Ἡ λέξις *προδότης* σὲ ἓνα χωρίο τοῦ Ἑρωτοκρίτου.— Οἱ σημασίες τοῦ προδίδω στα κείμενα.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ νέου φιλόλογου Ν. Μ. Παναγιωτάκη προκάλεσε τελευταία ἡ λέξις *προδότης* ποὺ ἀπαντᾷ στὸν Ἑρωτόκριτο¹. Τὴ λέξις τὴ βρῖσκομε στὸ χωρίο ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸν ἔμπιστο ὑπηρέτη ποὺ ὁ ἐξορισμένος Ἑρωτόκριτος στέλνει στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ πληροφορητῆται γεγονότα ποὺ ἰδιαίτερα τὸν ἐνδιαφέρουν (Δ 777 - 801). Χρήσιμο νομίζω νὰ παραθέσω ὀλόκληρο τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα :

- Εἶχε ἴνα δοῦλο μπιστικὸ κ' ἔλεγαν τὸν Πιστένη,
καὶ δὲν ἐψήφα θάνατο γιὰ τὸν καλὸν τ' ἀφέντη.
Καταρδινιάζει μιὰν ἀγγή, κουρφή γραφὴ τοῦ κάνει*
780 *καὶ κάτω στὸ σιβάνιν του εἰς τοὶ ραφὲς τὴ βάνει·
καὶ λέει τ', ὅσον τὸ μπορεῖ σπουδαχικὰ νὰ σώση
εἰς τὴν Ἀθήνα, τὴ γραφὴ τοῦ φίλου ντου νὰ δώση·
κι' ὄντε τὴ δίδῃ μὴν τὸν δὴ κιανεῖς νὰ τὸ κατέχη,
καὶ βιασικὰ νὰ πιλαλῆ, μὲ τ' ἄλογο νὰ τρέχη.*
785 *Ἐμίσσεψεν ὁ δουλευτὴς καὶ μετὰ μέρες σώνει
σὴ Χώρα καὶ τ' ἀφέντη ντου τὸν ὄρισμὸ πλερώνει.
Θαράπιον ὁ Πολύδωρος παίρνει τὴν ὥρα κείνη,
νὰ δὴ τοῦ φίλου ντου γραφὴ, κι' ὀλόχαρος ἐγίνη.
Τὰ ἔγραφεν ὁ Ρωτόκριτος μπορεῖ νὰ τὰ λογιᾶση*
790 *ὅπου ἔχει γνώση καὶ γροικᾷ δίχως γραφὴ νὰ πιάση.
Πέμπει καὶ χῶρια τοῦ κυροῦ ἄλλη γραφὴ νὰ μάθη
πὼς εἶν' καλὰ, ποῦ βρῖσκεται κ' εἰσὲ ποιά χῶρα σιάθη·
κ' ἐβάσταν τὴνε φανερά ὀγια νὰ τήνε δοῦσι,
πὼς ἦρθε γιὰ τὸν κύρην του καὶ μάνναν του νὰ ποῦσι.*
795 *Μὲ πονηριὰ τὰ πράματα ἐτοῦτα πορπατοῦσα,*

¹) Προδότας - ἀποδότης. Διορθωτικὰ εἰς χωρίον τοῦ «Ἑρωτοκρίτου» (Κρητικὰ Χρονικὰ Θ', 1955, σ. 490 - 503).

καθημερονὸ γὰρ λόγου ντου μαθαίν' ἢ Ἄρετοῦσα.
 Τῇ μιᾷν ἡμέρα σιάθηκε, τὴν ἄλλη μέρα πηταίνει,
 ὡσάν ἐπῆρεν τὴ γραφή, δὲ στέκει ν' ἀνιμένη.
 Ἦχωσε πάλιν τὴ γραφή, σάν ἤκαμε στήν πρώτη,
 800 κι' εἶχεν τον ὁ Ρωτόκριτος πολλὰ κουφὸ προδότη.
 Ἦγραφεν ὁ Πολύδωρος μαντάτα πρικαμένα,

Νόμισε ὁ Παναγιωτάκης ὅτι ἡ λέξις προδότης στὸ στίχο Δ 800 ἔχει νόημα πού δὲν ταιριάζει στὸν πιστὸ ὑπηρετὴ τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Γιατὶ ὁ μελετητὴς αὐτὸς πιστεύει (σ. 492) ὅτι «ἡ λέξις — καὶ τοῦτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων — οὐδέποτε ἐχρησιμοποιήθη διὰ νὰ σημάνη τι ἄλλοιον τοῦ προδότου, τοῦ προδίδοντος», καθὼς πιστεύει παράλληλα ὅτι «καὶ τοῦ ρήματος προδίδω ἡ κυρία σημασία ἐν τοῖς κρητικοῖς κειμένοις εἶναι αὐτὴ τοῦ προδίδω, καταδίδω». Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ λέξις προδότης δὲν μπορεῖ νὰ ταιριάζῃ στὸν ὑπηρετὴ τοῦ Ἑρωτοκρίτου καὶ ἐπειδὴ μιὰ ἄλλη λέξις, ἡ λέξις ποδότης (μὲ τὴ σημασία πού τῆς ἀποδίδει ὁ Παναγιωτάκης, τὴ σημασία δηλαδὴ: ἀπεσταλμένος) θὰ ταίριαζε ἐδῶ κατὰ τὴ γνώμη του πολὺ περισσότερο, προτείνει νὰ διορθώσωμε τὸ προδότης τοῦ κρητικοῦ κειμένου σὲ ποδότης. Προτοῦ ὅμως κατλήξῃ στὴν πρόταξη τούτη κάνει ἐκτενή λόγο γιὰ τὴ σημασία καὶ τὴν ἐτυμολογία τῶν λέξεων: ποδότης, ἀποδότης καὶ ποδότας, πού ἀπαντοῦν καὶ στὰ πλεονέστερα κείμενα καὶ στὴ σημερινὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ.

Ἐπειδὴ νομίζω ὅτι ὁ Παναγιωτάκης δὲν ὀδηγεῖται πάντα σχετικὰ μὲ τὰ ζητήματα τούτα σὲ εὐτυχῆ συμπεράσματα, ἐπιθυμῶ στὸ μελέτημα αὐτὸ νὰ συζητήσω καὶ τὴ σημασία τοῦ προδότης (καὶ τοῦ προδίδω) καὶ τὴ σημασία καὶ τὴν ἐτυμολογία ἢ ἔστω τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τῶν λέξεων: ποδότης, ἀποδότης, ποδότας.

Πρῶτα - πρῶτα πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ὁ Παναγιωτάκης παρεξηγεῖ τὸ νόημα τῶν λόγων τοῦ Ξανθουδίδου, πού γιὰ τὸν τύπο προδοιῆς (πού κι' αὐτὸς ἀπαντᾷ στὸν Ἑρωτόκριτο: Α 1156) παρατηρεῖ² ὅτι στηρίζεται ἀπὸ τὸ μέτρο, ἐνῶ ὁ τύπος προδότης (Ἑρωτόκρ. Δ 800) στηρίζεται ἀπὸ τὴ ρίμα. Εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου βεβαιότατο ὅτι ὁ Ξανθουδίδης καθόλου δὲν ἤθελε μὲ τὰ λεγόμενά του νὰ μᾶς δείξῃ ὅτι «εἶχεν ὑποπέσει εἰς τὴν προσοχὴν του ἢ ἀνάγκη κριτικῆς ἐνταῦθα παρεμβάσεως». Ἄν ἔβλεπε τέτοιαν ἀνάγκη ὁ Ξανθουδίδης, θὰ τὸ δῆλωνε ρητὰ ἢ καὶ θὰ προχωροῦσε στὴν ἐπιβεβλημένη παρέμβαση. Αὐτὸ πού λέει ὁ μελετητὴς, ὅτι ὁ τύπος προδότης στηρίζεται ἀπὸ τὴ ρίμα, δὲ

²) Ἐκδ. Ἑρωτοκρίτου, Γλωσσάριο, σ. 678.

σημαίνει ότι η λέξη δεν έχει έδω τον τόπο της. Έκείνο που θέλησε να δηλώσει ο Ξανθοειδής είναι τοῦτο: ότι ἐνώ στο στίχο Α 1156 δεν μπορούμε παρά να δεχτούμε ως γνήσιο μέσα στο κείμενο τον τύπο *προδοτής*, τέτοιο τύπο (*προδοτής*) δεν μπορούμε να δεχτούμε στο Δ 800, γιατί μάς εμποδίζει εκεί η *ρίμα*. (Η λέξη με τον τύπο *προδοτής* στο Δ 800 βρίσκεται ως τελευταία μέσα στο στίχο, ἐνώ η λέξη με τον τύπο *προδοτής* ως τελευταία του πρώτου ήμισιχίου του στίχου Α 1156).

Ἄλλά ποιὰ ἀκριβῶς εἶναι ἡ σημασία τοῦ οὐσιαστικοῦ *προδοτής* (ἢ *προδοτής*) καὶ τοῦ ρήματος *προδίδω*; Προηγουμένως ἄς ἐξετάσωμε τὸ νόημα τῆς λέξης *προδοτής* τοῦ στίχου Α 1156. Εἶναι ἕμως ἀνάγκη νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψη μας δλόκληρο τὸ συναφές χωρίο (Α 1153 - 8) :

*Τὸ δοῦν μῖαν κόρην ὁμορφη, ἡ πεθυμιὰ 'ν' ἡ πρώτη
νὰ τοὶ κινᾶ νὰ ρέγουνται τοῦ λυγερῆς τῆ νιότη·
1155 καὶ πάντα τοῦτ' ἡ πεθυμιὰ εἶναι μετὴν ὀλπίδα,
κ' ἔχουν τ' ἄμμάτια προδοτή, σὰν κείνα πού τὴν εἶδα·
καὶ μετὴν ἄκρα τ' ἄμματιοῦ μανιάτο τοῦ μνηοῦσι
καὶ μετ' ἀδιὸ τὸν πόθον ἰως τοῦ λὲν καὶ μολογοῦσι.*

Ὅτι ἐδῶ (στίχ. 1156) ἡ λέξη *προδοτής* σημαίνει τὸν πληροφοριοδότη εἶναι βέβαιο. Μᾶς πείθει: ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ τὸ μολογοῦσι τοῦ στίχου Α 1158. Ἄλλωστε συχνὰ καὶ σήμερα τὸ ρῆμα *προδίδω* τὸ χρησιμοποιοῦμε στὴν καθημερινὴ γλώσσα μετὴν σημασία τοῦ: ἀποκαλύπτω, φανερώνω, δίνω πληροφορία γιὰ κάποιον ἢ γιὰ κάτι· λέμε λ. χ. ὁ ἐρωτευμένος *προδίδεται* = γίνεται ἀντιληπτός, ἀποκαλύπτεται. Συναφῆς μετὴν σημασία αὐτῆ τοῦ *προδίδω* εἶναι καὶ ἐκείνη πού ἔχει καὶ ἡ λέξη *προδοτής* στοῦ στίχου Δ 800. Τὸν ὑπερέτη του ὁ Έρωτόκριτος τὸν εἶχε πράγματι πληροφοριοδότη· κρυφὸ μάλιστα πληροφοριοδότη. Τὸ ἐπίθετο τοῦτο, πού συνοδεύει ἐδῶ τὸ οὐσιαστικὸν *προδοτής*, ταιριάζει ἀπόλυτα στὴν περίπτωσή μας, ἐνώ δὲ θὰ ταίριαζε καθόλου μετὴν οὐσιαστικὸν *ποδοτής*, πού εἰσάγει ὁ Παναγιωτάκης στοῦ κείμενου τοῦ Έρωτοκρίτου. Τῆ σημασία τοῦ *προδίδω* = ἀποκαλύπτω ἔχει τὸ ρῆμα καὶ στοῦ Δ 434 τοῦ Έρωτοκρίτου. Παραθέτω δλόκληρο τὸ συναφές χωρίο (Δ 431 - 4) :

*Τέκνο κακὸ καὶ πίβουλο, τοὶ πονηριῶς γεμάτο,
γροίκησε κι' ἀφουκροῦ καλὰ τὸ σημερὸν μανιάτο.
Γῆ διῶξε τοὶ τοὶ λογισμοὺς κείνους πού σὲ προδίδου,
γῆ θάνατο τὰ χέρια μου ἀλύπητο σοῦ δίδου.*

Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ἡ σημασία τοῦ *προδίδω* = ἀποκαλύπτω, φανερώνω (χωρὶς τὴν ἀπόχρωση τῆς «προδοσίας») εἶναι ἤδη παλαιά: Ἄριστοφ. Ἰππ. 241 :

*Οδῖος, τί φεύγεις ; Οὐδ' μενεΐς ; ὦ γεννάδα
ἀλλαντοπῶλα μὴ προδῶς τὰ πράγματα.*

καὶ Πλάτ. Πολιτ. 607c: Ἐπιπέδου δὲ δοκοῦν ἀληθὲς οὐχ ὅσιον προδίδου-
ναι. Ἐπιπέδου προσεθετὴ ἀκόμη ὅτι τοῦ ῥήματος προδίδω καὶ στὰ κρητικὰ
κείμενα (ὄχι μόνο σὲ ἐρισμένα παλαιότερα, ὅπως δέχεται ὁ Παναγιω-
τάκης, σ. 492) ἢ σημασία εἶναι ἄλλη, ἐκτὸς ἀπὸ τῆ συνηθισμένη τοῦ
«προδίδω». Καὶ τὸ πρᾶγμα θὰ δεῖχτῆ ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα. Ἐρωτόκρ.
Α 759 - 60:

*Ἐτοῦτες οἱ κακὲς ἀρχές, ποῦ πίβουλα προδίδου,
760 εἰς τὸ κορμὶ μὲ τὸν καιρὸ πρόικες καὶ πάθη δίδου.*

Ἐδῶ τὸ προδίδω σημαίνει: ἀξάνομαι (πβ. τὸ ἀρχαῖο ἀποδίδωμι·
ἀμετάβ., ποῦ σημαίνει καί: ἀξάνω, ὅπως τὸ ἐπιδίδωμι). Ἦδη ὁ Ξαν-
θοειδίδης τὸ ἔχει παρατηρήσει⁹ λέγοντας ὅτι τὸ προδίδω «ἔχει ἐν Κρή-
τῃ καὶ ἀμετάβητον σημασίαν, ἣτοι τοῦ προοδεύω, ἀξάνομαι, ἀνεβαί-
νει (ἐπὶ ζύμης), π. χ. δὲν προδίδει τὸ χωράφι, δὲν ἐπρόδωκε τὸ ψωμί
= δὲν ἀνεβαίνει. Ἀπὸ τῆ σημασίας καὶ τῆ χρήσεως αὐτῆ, νομίζω, ἐφτά-
σαμε (προκειμένου γιὰ περιοχὴ γῆς) στὴ σημασίαν τοῦ: παράγω. Ὁ
ἴδιος ὁ Παναγιωτάκης ξέρει τῆ σημασίαν αὐτῆ τοῦ ῥήματος, ἀφοῦ (σ.
493) γι' αὐτὴν ἀκριβῶς παραπέμπει στὴν «Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς
νήσου Κύπρου» τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ, Βενετία 1788, σ. 29:
«Ἡ παραθαλασσία ἐκείνη προδίδει τὴν ρίζαν λεγομένην ριζᾶρι κοκ-
κίνου χρώματος» καὶ σ. 369: «χοίρους εἰς ἀγέλας προδίδει ἢ νῆσος»⁴.
Ἐξ ἄλλου στὸν Ἐρωτόκριτο, Α 1491:

*μῖσα τζη λέει ὁ λογισμός: τὴν κόρ' ὅσα προδῶσα
εὐρίσκουνταν πολλὰ μικρά, μὰ ἔδ' ἀ κοντὰ σιμῶσα.*

Ἐδῶ τὸ προδίδω σημαίνει: κάνω κάποιον τὸν νὰ φανερωθῆ, νὰ
γνωρίσῃ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ προβάλλῃ τὸν ἑαυτό του. Ὅμοια εἶναι
καὶ ἡ περίπτωση τοῦ χωρίου Α 1758 τοῦ ἴδιου κειμένου:

γῆ κι' ἄλλα κάλλη λυγερῆς πάλι τὸν ἐπροδῶκα

Καὶ ἐδῶ ἡ σημασία εἶναι: ἀναγκάζω κάποιον νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυ-
τό του, τὸν κάνω νὰ φουντώσῃ.

Στὰ Ἐρωτοπαίγνια ἐξ ἄλλου, στ. 628, ἐκδ. Hesselting - Pernot,
ἀπαντοῦμε:

⁹) Ἐρωτόκριτος, Γλωσσάριο, σ. 678.

⁴) Ἡ σημασία αὐτῆ τοῦ προδίδω θὰ μᾶς χρειαστῆ καὶ πιὸ κάτω.

ἂν εἶσαι πέτρα ὑπόμενε ἢ κάστρον νὰ προδώσης·
εἶ δέ 'σαι ὅ τῆν πολλαγαπῶ, ἔλα στὸ θέλημά μου.

Ἐδῶ τὸ προδίδω δὲ σημαίνει, ὅπως νομίζουν οἱ ἐκδότες Hesse-ling - Pernot (καὶ ὁ Παναγιωτάκης, σ. 492), se livrer, παραδίδομαι, ἐνδίδω, ὑποχωρῶ, ἀλλὰ: ἐνδυναμώνομαι, ἐπιμένω, δείχνω τὸν ἑαυτό μου, δείχνω ποιὸς εἶμαι.

Ἔχει ὅμως καὶ τὴ σημασία τοῦ: ὑποχωρῶ τὸ προδίδω (καὶ τὸ προδίδομαι) στὰ κρητικά κείμενα. Ἡ σημασία αὕτη εἶναι, νομίζω, περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς σημασίας τοῦ προδίδω (μὲ τὸ νόημα τῆς προδοσίας): ἐγκαταλείπω δηλ. τὸν ἑαυτό μου, τὴ γνώμη μου, ὑποχωρῶ. Τῇ σημασίᾳ αὕτῃ τὴ βρῖσκομε στὸ Φορτουνάτο τοῦ Μάρκου Φωσκόλου, ἔκδ. Στ. Ξανθοῦδίδη, Γ 311 - 2:

Ἡ μάνα τῆ με διχωστὰς δύσκολο μοῦ τῆ δίδει,
μὰ κείνη δὲ σὺβάζεται, μὴδὲ ποσῶς προδίδει.

Τὸ ἴδιο καὶ στὴ «Ριμάδα κόρης καὶ νιοῦ», ἔκδ. H. Pernot⁶, στ. 675 - 6,

675 Ὁ θάνατος πλακώνει σε κι' ἀπόκει τί κερδαίνεις ;
Προδώσου τὸ λοιπονιθὲς καὶ ἄφης τὸ δακτυλίδι.

Ὁ τελευταῖος στίχος σημαίνει: ὑποχώρησε στὶς ἐρωτικὲς ἀξιώσεις μου καὶ μὴ ζητᾶς νόμιμο σύνδεσμο. Σωστὰ καὶ ὁ Pernot μεταφράζει (σ. 79 στ. 676): «cède donc, laisse - là l'anneau».

2.—Ἡ λέξη ποδοότης δὲ σχετίζεται μὲ τὸ ἀποδοότης.

Ἀλλὰ δὲ φτάνει ἴσως τοῦ ἀποδείξαμε ὅτι ἡ λέξη προδοίτης βρίσκεται στὴ θέση τῆς μέσα στὸ κείμενο τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Εἶναι ἀνάγκη νὰ φανῆ ἐπίσης ὅτι ἡ λέξη ποδοότης, ἂν γίνῃ δεκτὴ στὸ κείμενο, ὅπως προτείνει ὁ Παναγιωτάκης, εἶναι ἐντελῶς ἀπροσδιόνυση, γιὰτὶ τὸ νόημά τῆς εἶναι ὀλότελα διαφωρετικὸ ἀπὸ ὅ,τι νομίζει ὁ παραπάνω μελετητής.

Ὁ Παναγιωτάκης ἐπιχειρεῖ τὴ διόρθωση στὸ κείμενο τοῦ κρητικοῦ

⁶⁾ Ἐσφαλμένα γράφει (= διορθώνει) ὁ Παναγιωτάκης: ἡ δέσπ...ἀλλὰ... Ἀπορεὶ κανεὶς πῶς ὁ Παναγιωτάκης, ἐνῶ παραπέμπει στὴν ἐκδόση Hesselting - Pernot παραθέτοντας τὸ σχετικὸ χωρίο, δὲν τὸ δημοσιεύει ὅπως φέρεται: στὴν ἐκδόση, ἀλλὰ σιωπηρὰ εἰσάγει σ' αὐτὸ διορθώσεις.

⁶⁾ Chansons populaires grecques des XVe et XVIe siècles, Παρίσι 1931 [Collection de l'Institut Néohellénique de l'Université de Paris, fasc. 8], σ. 78 στ. 675 - 6.

ποιήματος, έπηρεασμένος από ένα χωρίο του ποιήματος «⁷Ανδραγαθίες του Μιχαήλ βοεβόδα», που τὸ ἔγραψε ὁ Σταυρινὸς Βησιτάρης. Τὸ χωρίο εἶναι τὸ ἀκόλουθο (στ. 779 - 80)⁷:

Τότες ὁ Μεχεμέμπεγης λέγει τοῦ Μίχνα βόδα:
«⁸Ἐσὲν ἀποφασίσαμε νὰ στείλωμε ποδότια».

Ἡ λέξη ποδότια (καὶ ποδότης) στὴν κυριολεξία τῆς σημαίνει τὸν πιλότο, δηλώνει ὅμως γενικότερα καὶ τὸν ὁδηγό. Στὰ Κύθηρα λ. χ. ἀκούγεται: τοῦ ἔκαμε τὸν ποδότη καὶ στὴ Σάμο λένε: δὲν ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ ποδότια. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ λέξη δηλώνει τὸν ὁδηγό. Τώρα ὡς πρὸς τὴ σημασία που ἔχει ἡ λέξη στὸ παραπάνω ἔμμετρο χωρίο, ὁ ἐκδότης τοῦ κειμένου E. Legrand⁸ σωστὰ ἐρμηνεύει τὸ ποδότια: celui qui conduit une affaire, δηλ. ἐκεῖνος που ὑπεύθυνος κατευθύνει ἕνα ἔργο. Ἡ λέξη δὲ σημαίνει ἀπλῶς: ἀπεσταλμένος, μαντατοφόρος, ὅπως ἐσφαλμένα νόμισε ὁ Παναγιωτάκης (σ. 503). Ἄτοπα ἐπομένως ὁδηγήθηκε ἀπὸ τὴ σφαλερὴ αὐτὴ διαπίστωση στὴ διόρθωση τοῦ προδότης τοῦ κρητικῶ κειμένου. Ὁ στιχουργὸς τῶν «⁹Ανδραγαθιῶν» τὸ Μιχαήλ βοεβόδα δὲ θέλει νὰ τὸν χαρακτηρίσῃ ἀπλῶς ὡς ἀπεσταλμένο, ἕναν που θὰ προσφέρῃ μιὰ βοήθεια, μιὰ ὑπηρεσία στὸ «Μεχεμέμπεγης», ἀλλὰ τοῦ δίνει τὸν ἐντυπωσιακότερο χαρακτηρισμὸ τοῦ ποδότια, τοῦ καπετάνιου, τοῦ καλοῦ καπετάνιου, που θὰ φέρῃ σὲ αἴσιο πέρασ τὴν ἀποστολὴ του. Ἐντελῶς διαφορετικὴ εἶναι ἡ περίπτωση στὸ χωρίο τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἐκεῖ ὁ ἥρωας τοῦ ποιήματος χρειάζεται καὶ ἔχει ἕναν ἀπλὸ βοηθό, που τὸν στέλνει στὴν πατρίδα του καὶ αὐτὸς φροντίζει νὰ παίρῃ πληροφορίες χρήσιμες γιὰ τὸν ἀφέντη του. Εἶναι ἕνας ἀπλὸς — κρυφὸς μάλιστα — πληροφοριοδότης. Γι' αὐτὸ καὶ νομίζω ὅτι στὴν περίπτωσή τούτῃ ἡ λέξη προδότης — μὲ τὸ νόημα που παραπάνω ὑποστήριξα — ἔχει ἀπόλυτα τὴ θέση τῆς.

⁸Ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀλλοῦ ἀπαντοῦμε τὸ ποδότια μὲ τὴ σημασία τοῦ ἀπεσταλμένου. Ὅπου καὶ ἂν χρησιμοποιῆται, σημαίνει τὸ ναύκληρο, τὸν πλοηγό, τὸν πιλότο, ἢ γενικότερα τὸν ὁδηγό.

Παλιότερα ὀρισμένοι μελετητές, ὅπως ὁ G. Meyer⁹ καὶ ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης¹⁰, ὑποστήριξαν ὅτι τὸ ποδότια τοῦτο προῆλθε ἀπὸ τὸ παλιότερο ἰταλικὸ pedot(t)a. Τὸ ἰταλικὸ πάλι αὐτὸ pedot(t)a με-

⁷) Ἐκδ. E. Legrand, Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire, Παρίσι 1877.

⁸) Recueil de poèmes historiques, σ. 357.

⁹) Neugriechische Studien, τ. 4, 1895, σ. 72.

¹⁰) Studien zu den Lehnwörtern der mittelmittelgriechischen Vulgärliteratur, Μαρβούργο 1909, σ. 16.

ρικοί νόμισαν ὅτι μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ *πηδώτης (πηδόν, τὸ =κουπί, πηδά, τά, =πηδάλιο). Ὅσα ὅμως σχετίζονται μὲ τὴν προέλευση τοῦ ἑλληνικοῦ ποδότης καὶ τοῦ ἱταλικοῦ pedot(t)a θὰ μὲ ἀπασχολήσουν πιὸ κάτω, στὸν οἰκεῖο χῶρο¹¹. Αὐτὴ τὴ στιγμή περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω ὅτι ἔγινε παλιότερα προσπάθεια νὰ σχετιστῇ τὸ ποδότης (καὶ ποδότης) (στὴ σημασία: ναύκληρος, κλπ.) μὲ τὸ ἀποδότης, ποῦ μὲ τὸν τύπο αὐτὸ ἦ καὶ μὲ ἄλλους ἐλαφρὰ διαφορετικούς ἀπαντᾷ σὲ ὀρισμένα νεοελληνικά ἰδιώματα καὶ σημαίνει τὸ βοηθὸ τοῦ χτίστη, τὸ βοηθὸ (γενικότερα) ἢ καὶ τὸ μεσίτη¹². Πράγματι ὁ Γ. Βογιατζίδης διατύπωσε τὴν ἄποψη¹³, ποῦ καὶ ἄλλοι τὴ δέχτηκαν μεταγενέστερα¹⁴, ὅτι τὸ ἀποδότης (=πηλοφόρος, βοηθός, μεσίτης, κλπ.) καὶ τὸ ποδότης (=ναύκληρος, πιλότος) πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὸ ἀποδίδω, καὶ μάλιστα στὴ σημασία τοῦ: δίνω πίσω, ἐπιστρέφω. Ὑποστήριξε δηλ. τὰ ἀκόλουθα ὁ Βογιατζίδης: ὅτι καὶ ὁ πηλοφόρος, ὁ βοηθός δηλ. τοῦ χτίστη, παρὰ λαμβάνει «παρὰ τοῦ κατεργαζομένου τὸν πηλὸν ποσότητὰ τινα, μεταφέρει αὐτὴν εἰς τοὺς κτίστας καὶ ἀποδίδει ὅ,τι παρέλαβε» καὶ ὁ ποδότης τοῦ πλοίου «ἀφου παρὰ λάβη...παρὰ τοῦ ναυκλήρου τὸ πλοῖον...,τὸ ὀδηγεῖ διὰ μέσου ὄλων τῶν δυσχωριῶν...καὶ ἀποδίδει ὅ,τι ἐνεπιστεύθησαν αὐτῇ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, εἰς τὸν λιμένα».

Οἱ ἀντιρρήσεις μου στὴν ἄποψη τοῦ Βογιατζίδη εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Πρῶτα - πρῶτα ὁ μελετητὴς αὐτὸς ἐπιμένει στὴ σημασία τοῦ πηλοφόρου (γιὰ τὸ ἀποδότης) καὶ τοῦ ναυκλήρου, πλοηγοῦ (γιὰ τὸ ποδότης), ποῦ ὅμως κάτι «μεταφέρουν», δὲν «ἀποδίδουν», ὅπως θὰ δοῦμε. Παράλληλα παραβλέπει ὁ Βογιατζίδης ἄλλη σημασία (σημασία γιὰ μένα πρωταρχικὴ) ποῦ ἔχει ἡ λέξις ἀποδότης: σὲ ἄλλα ἰδιώματα τὴ σημασία τοῦ βοηθοῦ (γενικότερα), ἀκόμη καὶ τοῦ μεσίτη. Ὁ μελετητὴς

¹¹) Βλ. πιὸ κάτω, σ. 111.

¹²) Ἀναγράφει τίς σημασίες ὁ Παναγιωτάκης, ὁ. π., σ. 500), ἀντιλώντας, καθὼς δηλώνει, ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

¹³) Ἀθηνᾶ 27, Λεξικογρ. Ἀρχεῖον, 1915, σ. 123 - 5.

¹⁴) Β. Φ[άβης], Μεγ. Ἑλλ. Ἑγκυκλοπ., τ. 5 σ. 129α, λ. ἀποδότης, Μένος Φιλήντας, Γλωσσολογία καὶ γλωσσολογία, 3, σ. 212, Στ. Ξανθοῦδίδης, ἔκδ. Ἑρωφίλης, σ. 163, Ν. Π. Ἀνδριώτης, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, λ. ποδότης καὶ πιλότος καὶ Φ. Κουκουλές, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, 5, σ. 367, σημ. 2. Ἀπὸ τῆ σιωπῆ γύρω στὸ πρᾶγμα μποροῦμε νὰ εἰκάζομε ὅτι δὲ δέχεται τὴν ἄποψη Βογιατζίδη τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἀφου στὸ ἄρθρο ἀποδότης, μολονότι παραπέμπει στὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ Βογιατζίδη, ὅμως δὲν καταγράφει τοὺς τύπους ποδότης καὶ ποδότης (=ναύκληρος, πιλότος), ἀσφαλῶς ἐπειδὴ δὲν τοὺς σχετίζει μὲ τὸ ἀποδότης, ὅπως ὁ Βογιατζίδης.

αὐτὸς βλέπει τὴ δυσκολία πρὸς προβάλλει γὰρ τὴν ἀποψή του ὁ τύπος ποδότας (= ναύκληρος) μὲ τὴν παρουσία τοῦ -τας στὴ λήγουσα τῆς λέξεως, ἀλλὰ παρακάμπτει τὴ δυσκολία ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ ἐλληνικὸ ἀποδότης (= ναύκληρος, κατὰ τὴ γνώμη του) ἔγινε ποδότας ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ συνώνυμου ἰταλικοῦ pedot(t)a. Ὅμως — πρέπει νὰ παρατηρήσω — ἀποδότης μὲ τὴ σημασία: ναύκληρος δὲν ὑπάρχει. Ἡ ὑπαρξή του εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὑπόθεση τοῦ Βογιατζίδη. Ἐξ ἄλλου εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι στὴ λήγουσα τοῦ ποδότας ἔχομε ἐπίδραση ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ συνώνυμο pedot(t)a κι' αὐτὸ θὰ φανῆ ἀπὸ ὅσα σχετικὰ θὰ ἀναπτύξω πρὸς κάτω.

3.—Τὸ ποδότης συνδέεται μὲ τὸ πούς. — Οἱ σημασίες τῆς λέξεως πούς. — Ἀντίστοιχες σημασιολογικὰς ἐξελίξεις στίς λέξεις: πηδόν, πτερόν, πλάτη, ταρσός.

Ὅρισμένοι ἀπὸ ὅσους ἐσχέτισαν τὸ ποδότης - ποδότας μὲ τὸ ἰταλικὸ pedot(t)a¹⁵ δὲν ἀποκλείουν ὅτι στὴν ἐλληνικὴ λέξη ὑπάρχει παρετυμολογικὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὸ πόδι, δὲν προχωροῦν ὅμως σὲ περαιτέρω σκέψεις. Ὁ βοηθός μου Εὐδοξος Τσολάκης μὲ ἔκαμε νὰ προσέξω πλατύτερα τίς σημασίες τῶν λέξεων πούς, πόδι καὶ νὰ ἐξετάσω μῆπως τὸ μεσαιωνικὸ ποδότας - ποδότης πρέπει νὰ συνδεθῆ ἀμεσώτερα μὲ τίς λέξεις αὐτές. Σχετικὴ ἔρευνα μὲ ὀδήγησε στίς διαπιστώσεις καὶ τὰ συμπεράσματα πρὸς ἂν ἀκολουθήσουν.

Ἡ λέξη πούς σημαίνει στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο κάτω ἄκρα τοῦ ἰστίου πρὸς ἐξέχουν, καθὼς καὶ τὸ σκοινὶ πρὸς τὰ προσαρμόζει στὸ πλοῖο, τὴ σημερινὴ δηλ. σκότα (ἰταλ. scotta) τῶν γαυτικῶν μας: Ὅμηρ. κ 32:

ἄει γὰρ πόδα νηὸς ἐνώμων.

Ὁ Γρηγόριος Βερναδάκης στὸ Ἑρμηνευτικὸ Λεξικὸ του ἐρμηνεύει: «Τὸ καλῆδιον τὸ κατὰ τὸ κάτω ἄκρον τοῦ ἰστίου». Τὸ ἴδιον νόημα ἔχει ἡ λέξη πούς καὶ στὰ ἀκόλουθα δύο χωρία: Εὐριπ., Ἴφ. Τάυρ. 1133-5:

ἄρει δ' ἰστία πρὸ πρότονον κατὰ
πρωῶραν ὑπὲρ στόλον ἐκπειτάσουσι πό-

1135 δεσ νεὸς ὠκυπόμπου

καὶ Ἀριστοφ., Ἴππ. 436:

Ἄθρει καὶ τοῦ ποδὸς παρίει.

¹⁵) G. Meyer, Neugriechische Studien, τ. 4, 1895, σ. 72.

Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης πὺς μᾶς κάνει λόγο ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης (Παρεκβ. 1534, 24 - 28) σημειώνοντας: «Πόδες δὲ τὰ κάτω δύο σχοινία, εἷς πρὸς πρῶραν καὶ πρῦμναν δεσμεῖται τὸ ἰοτίον, καλοῦνται δὲ πόδες διὰ τὸ κάτω εἶναι... Οἱ δὲ παλαιοὶ φράζουσι καὶ οὕτω: πόδες πλοίου· σχοῖνοι κάτωθεν συνέχοντες τὴν δρθόνην ἢ οἱ μεταγωγοὶ τοῦ κέρατος ἢ κατὰ ἄλλους, οἷς συνέχεται ἀπὸ πρῶρας ἢ ἀπὸ πρῦμνης ὁ ἰοτός· ἢ τὰ ἐκατέρωθεν φασὶ προσδεδεμένα τοῖς ἀρμένοις σχοινία». Γιὰ τὸν Εὐστάθιο λοιπὸν πὺς εἶναι: 1) ἡ σκότα· 2) «οἱ μεταγωγοὶ τοῦ κέρατος», δηλ. τῆς κεραίας. Πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ἡ λέξη καὶ στοὺς νεώτερους τύπους της (πόδι, ποδάρι) μὲ σημασία: σκότα, μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τοὺς λεξικογράφους Γεράσιμο Βλάχο (πόδι τοῦ καραβίου = pes navis, piede della nave, ποδεών) καὶ τὸ Σομαβέρα (ποδάρι τοῦ καραβιοῦ = il pié della nave). Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ στὸ λατινικὸ pes καὶ στὸ ἰταλικὸ piede ἔχομε τὴ σημασία τῆς σκότας. Ἡ σημασία αὕτῃ τῆς λέξης πὺς ἀπαντᾷ καὶ στὴ σύγχρονη ἐπίσημη ναυτικὴ ὀρολογία¹⁹.

Παράλληλα ἔχομε καὶ παράγωγες λέξεις ἀπὸ τὴ λέξη πὺς = σκότα. Ἔτσι στὰ μεταγενέστερα χρόνια ἀπαντᾷ τὸ ἐπίθετο ποδατός, πὺ χρησιμοποιεῖται ἀκριβῶς γιὰ τὸ τεντωμένο, τὸ δεμένο ἰστίο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ «ποδός», τῆς σκότας. Ὁ Λυκόφρων λ. χ. στὴν «Ἀλεξάνδρα» του (ἐκδ. Scheer), στίχ. 1014 - 5, εἶχε γράψῃ:

τῆ μὲν Λίβυσσαν ψάμμον ἄξουσι πνοαὶ
1015 Ἐρησσαι ποδατωῖς ἐμφορούμεναι λίνοις.

Ὁ Ἰωάννης Τζέτζης¹⁷ σχολιάζοντας τὸ χωρίο σημειώνει¹⁸: ποδατωῖς λίνοις: τοῖς <πρὸς τὸν πόδα> τοῦ ἀρμένου ἐσχάτοις μέρεσι· ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ποδήρεις ἐχόντων χιτῶνας· ποδατωῖς σχοινίοις»¹⁹. Ὁ Κωνσταντῖνος πάλι ὁ Πορφυρογέννητος, Ἐκθ. βασιλ. τάξ., 674, 20 (Βόνν.) ἀναφέρει «ποδιοδρομοὺς τῶν ἀρμέων», πὺ κατὰ τὸν Κουκουλέ²⁰ εἶναι αὐτὰ τὰ «ποδωτὰ λίνια» πὺ ἀνάφερα προηγουμένως. Παράλληλα βρίσκομε στὸν Εὐστάθιο, Παρεκβ. 1534, 26, τὸ ρῆμα ποδώω, ποδώνω, πὺ σημαίνει τεντώνω τὸ ἰστίο μὲ τὸν «πόδα». Ἀπαντοῦν ἀ-

¹⁶) Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.

¹⁷) Γιὰ τὴν πατρότητα τῶν σχολίων βλ. πρόχειρα Κρομμιάχερ, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδη, Β', σ. 251.

¹⁸) Lycophonis Alexandra recensuit Eduardus Scheer, τόμ. Β', Βερολίνο 1908, σ. 315,7.

¹⁹) Πέ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονικῆς Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, Α', σ. 298 σημ. 4.

²⁰) Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ε', σ. 357.

κόμη στὴ νεώτερη ἐπίσημη ναυτικὴ ὀρολογία οἱ λέξεις *πόδωμα*, *τό*, (= τὸ κάτω λῶμα, ἢ κάτω οὐγία τοῦ ἱστίου, ποῦ βρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς δύο «πόδες» του) καὶ *πόδωσις*, ἢ (= τὸ τέντωμα τῶν «ποδῶν» τοῦ λυμένου ἱστίου). Ὑπάρχει μάλιστα καὶ ναυτικὸ προειδοποιητικὸ κέλευσμα: «εἰς πόδωσιν!», ποῦ τὸ ἀκολουθεῖ τὸ ἐκτελεστικὸ κέλευσμα: «πόδου» (προστακτ. τοῦ *ποδῶω*). Ἐὰς προσθέσω ἀκόμη καὶ τὰ οὐσιαστικὰ *ποδοδέτης* (ὁ) καὶ *ποδόδεσμος* (ὁ), ποῦ δηλώνουν ἕναν κινῆσιμο πάνω στὸ κατάστρωμα τοῦ πλοίου ὅπου προσδένεται ὁ «πούς» τοῦ ἱστίου²¹.

Μὲ τὸ *πούς* = *σκότα* πιθανῶς συνδέεται καὶ τὸ ρῆμα *ποδίζω*, ἀφοῦ πρῶτα - πρῶτα σημαίνει: ἀπομακρύνω τὴν πλήρη ἀπὸ τὴν εὐθεῖα τοῦ ἀνέμου, πάω «χυτὰ» καὶ ἔπειτα: καταφεύγω σὲ ὑπὴνεμο λιμάνι σὲ ὥρα κακοκαιρίας. Μὲ τὴν ἴδια ἴσως σημασία τοῦ *πούς* πρέπει νὰ συνδεθῇ καὶ τὸ *ποδιάζειν* τοῦ Ἑσυχίου, ἀφοῦ σημαίνει: «ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναστρέφειν καὶ ὑποστρέφειν».

Ἡ λέξη ὅμως *πούς* σημαίνει στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ τὸ *κουπί* καὶ τὸ *τιμόνι*²²: Πίνδ. Νεμ. 6, 55:

*τὸ δὲ πίο ποδι ναὸς ελισ-
σόμενον αἰεὶ κυμάτων
λέγεται παντὶ μάλιστα δονεῖν
θυμόν.*

Στὸ χωρίο τοῦτο ἡ λέξη *πούς* πρέπει νὰ σημαίνει τὸ *τιμόνι* ἢ ἔστω τὸ *κουπί* ποῦ χρησιμοποιεῖται ὡς *τιμόνι*²³. Ὁ ποιητὴς μᾶς λέει ὅτι: τὸ *κύμα* συγκινεῖ τὸ *τιμόνι* τοῦ *καρχαδιοῦ*, δηλ. τὸν ἴδιο τὸν *καπετάνιο*, τὸν *πιλότο* (μεταφορικῶς). Ἐδῶ φυσικὰ μόνο μεταφορικὰ μὲ τὴν λέξη *πούς* = *τιμόνι* ὑποδηλώνεται ὁ κυβερνήτης²⁴.

²¹) Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

²²) Πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψην μας ὅτι ἕως τὸ δωδέκατο αἰῶνα τὸ *κουπί* ἔπαιξε τὸ ρόλο *τιμονιοῦ* καὶ ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερα ὑπάρχουν βάρκες ποῦ κινεῖνται μὲ ἕνα *κουπί* ἀπὸ τὴν πρύμη.

²³) Δὲν πρέπει νὰ μᾶς κἀνῃ ἐντύπωση ποῦ ἡ ἴδια λέξη δηλώνει καὶ τὸ *κουπί* καὶ τὸ *τιμόνι*. Ἐκτὸς ποῦ, ὅπως εἶπα, παλιότερα ἕνα *κουπί*, ἀργότερα δύο, χρησιμοποιεῖνταν γιὰ *τιμόνι*, καὶ γενικότερα στοὺς ναυτικὸς ὁροὺς συχνὰ ἀποξίθονται διάφορες σημασίες. Ἡ λέξη *πρότονα* (τὰ) λ. χ. ἔχει στὰ μεσαιωνικὰ χρόνια διάφορες σημασίες· βλ. Φ. Κοκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ε', σ. 357. — Ὁ Aimé Puech, ἐκδότης τοῦ Πινδάρου στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων Budé, τ. 3, Παρίσι 1923, σ. 82, σημειώνει ὅτι κατὰ τὸ σχολιαστὴ ἡ λέξη *πούς* σημαίνει τὸ *πηθάλιον* σύμφωνα μὲ τὴν γνώμη ἄλλων σημαίνει ἢ τὸ *ξύλο* ποῦ πηγαίνει ἀπὸ τὴν πρύμη στὴν πλήρη ἐνὸς πλοίου καὶ ποῦ πάνω του στηρίζεται ὄλο τὸ *σκαρί* ἢ τὴ *σκότα*.

²⁴) Ἀνάλογη μεταφορικὴ χρῆση, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, γίνεται στὴν λέξη

Ἡ σημασία αὐτή: κουπί, τιμόνι, ἀπαντᾶ καὶ στὰ μεταγενέστερα καὶ στὰ μεσαιωνικά χρόνια, καθὼς μᾶς πείθουν οἱ ἀκόλουθες μαρτυρίες. Ὁ Ἡσύχιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ποδήρης ναῦς εἶναι «ἡ τοῖς ποσὶν ἐρεσομένη, ταῖς κώπαις, ἧτοι πολύπους». Τῆ σημασία αὐτῆ τῆ βρῖσκομε καὶ στὸν Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης (Παρεκβ. 1515, 29: «ποδήρης ναῦς κατὰ ἰδέαν δριμύτητος ἢ ἐρεσομένη ποσὶν ὃ ἐστὶ κώπαις»), πού σημειώνει ἐπίσης (Παρεκβ. 1515, 28) ὅτι «πόδες νηὸς λέγονται οὐ μόνον οἱ τῆ τάσει τοῦ ἱστίου συντελοῦντές τι..., ἀλλὰ καὶ αἱ κώπαι». Χαρακτηριστικὸ καὶ διδακτικὸ συνάμα εἶναι ὅτι καὶ σήμερα τὰ ὀρθὰ ξύλα ὅπου προσαρμύζονται τὰ πηδάλια λέγονται ποδόστιαμα²⁶. Τὸ ἴδιο πράγμα ἕως τελευταία στὴν Οἰνὴ τοῦ Πόντου λεγόταν ἐπίσης ποδόστιαμον (τό). Κατὰ τὴ διαπίστωση μάλιστα τοῦ Κουκουλέ²⁷ τὰ ποδόστιαμα τοῦτα λέγονταν καὶ στὰ μεσαιωνικά χρόνια σταμίνας (αἰ). Ποδόστιαμο λοιπὸν ἢ ποδόστημα δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου στέκουν οἱ «πόδες», τὰ τιμόνια, πού, ὡς εἶπα καὶ προηγουμένως, ἕως τὸ δωδέκατο αἰῶνα ἄλλο δὲν ἦταν παρὰ κουπιᾶ. Πρέπει μάλιστα νὰ σημειώσω ὅτι ἕως τὸν αἰῶνα αὐτὸν τὸ ἔργο τοῦ πηδαλίου τὸ ἔκαναν στὰ πλοῖα δύο κουπιᾶ ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο μέρος τῆς πρύμης²⁷. Ἄς προσθέσω ὅτι στὴν ἀρχαία γλῶσσα πηδὸν (τὸ) ἐσήμαινε τὸ πλατὺ καὶ κάτω μέρος τοῦ κουπιοῦ, τὸ πόδι, θὰ λέγαμε, τοῦ κουπιοῦ²⁸ (τὸ πηδὸν ἄλλωστε πιθανῶς συνδέεται μὲ τὴ ρίζα πεδ - τοῦ ποῦς) καὶ κατόπιν ἐσήμανε ὀλόκληρο τὸ κουπί. Ὁ πληθυντικὸς πάλι πηδᾶ (τὰ) ἐδήλωσε τὸ τιμόνι, γιατί ἀκριβῶς δύο κουπιᾶ χρησιμοποιοῦνταν ἀπὸ τὰ παλαιὰ χρόνια γιὰ τιμόνι.

πλάτη, ὅταν δὲ δηλώνη μόνο τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιοῦ καὶ τὸ κουπί, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρο τὸ πλοῖο (βλ. σ. 108) ἢ στὴ λέξη κώπη, ὅταν δηλώνη καὶ ὀλόκληρο τὸ πλοῖο ἢ καὶ πολλὰ σκάφη μαζῆ (βλ. σελ. 109 σημ. 39).

²⁶) Ὡς ναυτικὸς ὅρος ἀπαντᾶ σήμερα καί: ποδόστημα (τό). Βλ. Δ. Δημητρίου, τράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

²⁶) Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, Α', σ. 293.

²⁷) Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμὸς, Ε', σ. 358, ὅπου συζητοῦνται ὄσα γράφει ὁ Κ. Ράδος, Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου, σ. 61. Συγκεντρωμένες πληροφορίες γιὰ τὸ βυζαντινὸ ναυτικὸ βλ. στοῦ Κ. Α. Ἀλεξάνδρου, Ἡ θαλασσία δύναμις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, Ἀθήνα 1956, σ. 53 - 107. Γιὰ τοὺς τύπους τῶν πολεμικῶν καὶ ἐμπορικῶν πλοίων στὰ βυζαντινὰ χρόνια βλ. Κ. Α. Ἀλεξάνδρου, δ. π., σ. 55 κ. ἐ., 60 κ. ἐ. Ἡ ἐφεύρεση τοῦ μοναδικοῦ πηδαλίου ἀποδίδεται στοὺς Ἄραβες τοῦ δωδεκάτου αἰῶνα.

²⁸) Ὅτι ποῦς - πόδι πολλῶν πραγμάτων εἶναι τὸ κάτω μέρος τους, τὸ στήριγμά τους δὲν ἀμφισβητεῖται. Καὶ προηγουμένως εἶδαμε ὅτι πόδες τῶν ἀρμένων — τὰ κάτω μέρη τῶν ἀρμένων — ἀλλὰ καὶ ἄλλα παραδείγματα εἶναι χαρακτηριστικὰ: Ἰλιάδ. Β 824: ἔναιον ὕπαι πόδα νεῖαιον Ἰδης (πῆ. τῆ λέξη: προπόδες), Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. 8, 8, 16: τῶν κλιῶν τοὺς πόδας, κλπ.

Ἐνάλογη σημασιολογική εξέλιξη ἔχομε καὶ στὴ λέξη *περὸν* (τό), ποὺ στὴν ἀρχὴ ἐσήμανε τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιοῦ²⁹ καὶ κατόπιν τὸ κουπί *ὀλόκληρο*³⁰. Ὅτι ἡ λέξη *περὸν* ἐσήμανε: τιμόνι, ὅσο ξέρω, δὲν ἔχομε μαρτυρία, ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἀποκλείεται, ἂν λάθωμε ὑπ' ὄψης μας ὅτι ἡ συνώνυμη λέξη *πιέρουξ*, ποὺ χρησιμοποιήθηκε μεταφορικὰ γιὰ τὴ δηλώση τὸ κουπί³¹, ἐσήμανε καὶ τὸ τιμόνι³².

Παρόμοια εἶναι ἡ σημασιολογική εξέλιξη καὶ στὴ λέξη *πλάτη* (ή), ποὺ δῆλωσε πρῶτα τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιοῦ, κατόπιν *ὀλόκληρο* τὸ κουπί³³ μὲ κάποιο ἐπίθετο συνοδευτικὸ ὅπως *ἄλιος*, *ναυτίλος*, *θαλάσσιος*³⁴ καὶ τέλος, σὲ ποιητικὴ χρῆση, *ὀλόκληρο* τὸ πλοῖο³⁵.

Ὅτι μποροῦσα ἀκόμη νὰ ἀναφέρω τὴ λέξη *ταρσὸς* (ὀ), ποὺ κι' αὐτὴ στὴν ἀρχὴ δῆλωσε τὴν πλάτη τοῦ κουπιοῦ³⁶, κατόπι τὸ κουπί *ὀλόκληρο*³⁷ ἢ καὶ σειρά *κουπιῶν*³⁸ (ὅπως ἐδήλωσε καὶ τὸ πλατὺ τοῦ ποδιοῦ,

²⁹) Ὅτι μὲ τὴ λέξη *περὸν* δηλώθηκε τὸ πλατὺ μέρος πολλῶν πραγμάτων, ποὺ ἐμοιαζοῦν μὲ φτερό, εἶναι γνωστό.

³⁰) Ἡσίοδ. Ἔργα, 628: *εὐκόσμως σιολίσας σιολίσας πιερά ποιοτόροιο*. Θεωρῶ πιθανὸ ὅτι ἐδῶ *πιερόν* = *κουπί* καὶ ὄχι: *πκννί*, *ιστίο*. Στὸν Εὐριπίδην, Ἑλένη 147: *ὄπη νεὸς στείλαμι* ἂν οὖρον *πιερόν*, τὸ *πιερόν* = *ιστίο*. Γιὰ τὴ μεταφορικὴ χρῆση τῆς λέξης *πιερόν* στὸν Ὅμηρον βλ. πρὸ κάτω σελ. 109, σημ. 40. Ἄπκντᾶ καὶ ῥῆμα *πιερώω* - ᾶ (λ. χ. Εὐριπ. Ἴφ. Ταύρ. 1346), ποὺ σημαίνει: *δίνω* στὸ σκάφος τὰ «φτερά» του (= τὰ κουπιὰ του), *δίνω* στὰ κουπιὰ τοῦ σκάφους ὀριζόντια θέση ὥστε νὰ εἶναι ἔτοιμα νὰ βυθιστοῦν στὴ θάλασσα. Τὸ ῥῆμα χρησιμοποιεῖται καὶ στὴν ἐπίσημη ναυτικὴ ὀρολογία (πβ. τὸ παράγγελμα: «*πιερώσον!*» ὅπου ἡ παραπάνω σημασία τοῦ ῥήματος).

³¹) Ἡμην *σιολίσσης Ποντίων βελῶν ἐγὼ | ἐξηγέμοις πιέρουξιν ἠν[γ]λαϊσμένους* Epigrammata graeca, 337, 2, ἐκδ. Kaibel).

³²) Σοφ. Ἄποσπ. 1083. Ὁ Ἡσύχιος σημειώνει: «*αὐτῆ [ἡ κώπη] μέντοι ἔχει τὸ καὶ «πλάτη» λέγεσθαι: καὶ «πλάτη» δὲ διὰ τὸ ἐλαύνεσθαι κατὰ τὸ κάτω πλατὺ.*», δηλοῦν δὲ καὶ τῶν πηδαλίων τὰ πλατέα καὶ τὰ χειλῆ» (χειλῆ = ἄκρα). Ἐπομένως δὲν ἀποκλείεται τὸ τιμόνι νὰ ὀνομάστηκε *πιέρουξ* ἀφοῦ προηγουμένως μὲ τὴ λέξη αὐτὴ εἶχε ὀνομαστῆ τὸ πλατὺ τοῦ μέρους.

³³) Ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 89, 32, σημειώνει: «*αὐτῆ [ἡ κώπη] μέντοι ἔχει τὸ καὶ «πλάτη» λέγεσθαι: καὶ «πλάτη» δὲ διὰ τὸ ἐλαύνεσθαι κατὰ τὸ κάτω πλατὺ.*»

³⁴) Σοφ. Αἰ. 359: «*ὁ δὲ ἄλιον ἔβας ἐλίσσω πλάταν*» πβ. καὶ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 167δ, 51: «*πλάτη γὰρ θαλασσία τὸ ἐρετμόν καὶ πλάτη χερσαία τὸ πύρον.*»

³⁵) Σοφ. Φιλ. 220: *τίνες ποι' ἔς γῆν ναυτίλω πλάτη κατέσχετε;* Ὁλόκληρο τὸ πλοῖο τὸ δηλώνει καμιά φορὰ καὶ ἡ λέξη *κώπη* (βλ. πρὸ κάτω σελ. 109, σημ. 39).

³⁶) Ἡρόδ. 8, 12: *ἐτάρασσον τοὺς ταρσοὺς τῶν κωπέων.*

³⁷) Εὐρ. Ἴφ. Ταύρ. 1346: *ταρσῶ κατήρει πίτυλον ἐπιερωμένον.*

³⁸) Θουκ. 7, 40: *ἔς τε τοὺς ταρσοὺς ὑποπίπτοντες τῶν πολέμων νεῶν καὶ Πολύδ. 16, 3, 12: ὁ δεξιὸς ταρσὸς τῆς νεῶς.* Καὶ ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 162δ, 13, σημειώνει: «*Ἄλιος δὲ Διονυσίος φησιν ὅτι ταρσοὶ καὶ ταρσοί, τάλαροι καὶ τὰ πλατύσματα τῶν κωπῶν...καὶ τάρρωμα ἢ κωπηλασία. Ταρρῶς γὰρ φασιν ὁ στοίχος τῶν κωπῶν, ἐπεὶ πτεροῖς ἐοίκασιν.*» Πβ. καὶ 850, 35 - 6: «*ταρσός... ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ πτέρυγος ὀρνέων ἡ λέξις αὕτη κεῖται καὶ ἐπὶ μέρους τριήρων.*»

τὴν πατούσα — ἢ τὴν παλάμη τοῦ χεριοῦ — καὶ κατόπιν δλόκληρο τὸ πόδι)³⁹.

Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ δεχτοῦμε τὴν ἐξῆς ὑπόθεση: ὅτι οἱ λέξεις *πιερόν*, *πιέρουξ*, πούς πῆραν τὴ σημασία τοῦ κουπιοῦ ἀφοῦ προηγουμένως ἐδήλωσαν τὸ πλατὺ μέρος του μόνο καὶ ὄχι ἐπειδὴ τάχα τὸ κουπί εἶναι τὸ πόδι ποῦ μ' αὐτὸ μετακινεῖται τὸ σκάφος, ἢ τὸ φτερό ποῦ μ' αὐτὸ τρέχει. Ἡ μεταφορική αὐτὴ χρῆση μπορεῖ νὰ δημιουργήθηκε στὴ σκέψη τῶν συγγραφέων προτοῦ πάρουν οἱ πρραπάνω λέξεις τις σημασίες ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρουν, δὲ νομίζω ἕμως ὅτι ἡ χρῆση αὐτὴ βοήθησε στὴ σηματολογικὴ ἐξέλιξη. Γιατὶ βέβαια ἔταν ὁ Ὅμηρος, λ. 125 καὶ ψ, 272 γράφη:

οὐδ' εὐήροε' ἔρετιμά, τὰ τε πιερά νηυσὶ πέλονται,

δὲ δίνει στὴ λέξη *πιερά* τὴ σημασία: *κουπιὰ, ἀλλ'* ἀπλῶς τὰ *κουπιὰ* (τὰ *ἔρετιμά*) τὰ *παρομοιάζει* μὲ *φτερά*⁴⁰. Ὅμοια εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ *ἐξήροετοι πιέρουγες*⁴¹, ὅπου τὸ *πιέρουγες* δὲ σημαίνει καθόλου *κουπί*, ἀφοῦ ἡ ἔννοια τοῦ *κουπιοῦ* βρίσκεται μέσα στὸ *ἐξήροετοι* (*ἐξ* + *ἔρετιμόν*), ἀλλ' ἀπλῶς ὁ συγγραφέας τὰ *κουπιὰ* τὰ *παρομοιάζει* καὶ αὐτὸς μὲ *φτεροῦγες*.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμε ὅτι ἡ σημασία τοῦ *κουπιοῦ* στὴ λέξη *πιερόν* ἢ καὶ στὴ λέξη *πιέρουξ* προῆλθε μόνο ἀπὸ τὴ μεταφορική χρῆση καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ὅτι *πιερόν* ἢ *πιέρουξ* ὀνομάστηκε πρῶτα τὸ πλατὺ μέρος τοῦ *κουπιοῦ*, πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸ ἴδιο δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἰσχύσει γιὰ τὴ λέξη *πούς* στὴν ἐξέλιξή της πρὸς τὴ σημασία *κουπί*, ἀφοῦ ἡ λέξη αὐτὴ δὲν ἔδινε ἀφορμὴν σὲ μεταφορική, ποιητικὴν χρῆ-

³⁹) Ἀντίστροφη σηματολογικὴ πορεία διαπιστώνεται στὴ λέξη *κώπη*, ποῦ στὴν ἀρχὴ σήμαινε κάθε *λαβή*, τὸ *χερούλι* καὶ κατόπιν δλόκληρο τὸ *κουπί*. (Ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 89, 32, σημειώνει: «*κώπη* ἢ τοῦ *ἕϊφους* *λαβή* μέρους ὄνομα, ὅθεν καὶ ὅτε *κώπη* τις εἶπη τὴν *ναυτικὴν*, *κώπη* καὶ ἐκείνη κυρίως ἢ *λαβή*, ἀφ' ἧς καὶ τὸ ὄλον ὀνόμασται»), καμιά φορὰ (σὲ ποιητικὴν χρῆση) καὶ *πλοιο δλόκληρο* ἢ καὶ *στόλο ἀκόμη*.

⁴⁰) Ἀξιοσημεῖωτα εἶναι ὅσα σημειώνει σχετικὰ μὲ τὴν *δημηρικὴν* χρῆση τῆς λέξης *πιερόν* ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 1676, 29: «*πιερά* δὲ *νηὸς* τὰς *κώπας* λέγει κρείττον ἤπερ ὁ *Λυκόφρων* τὰ *ἱστία*. Εἰ γὰρ καὶ τὰ *χουρὸς* αἴτια τῆ *νηὶ* καὶ τὰ *ἱστία* καθὰ καὶ αἱ *κώπαι* (πβ. Εὐστάθιο, Παρεκβ., 139, 33). ἀλλὰ τὸ *σχῆμα* τῶν *πιερῶν* μᾶλλον αἱ *κώπαι* σώζουσιν ἤπερ τὰ *λαίφεα* (πβ. Εὐστάθιο ἐπίσης, Παρεκβ. 1531, 61). Καὶ πῶς κατὰ τὰ *οὐκίόπετρα* πέτεται ἢ *ναῦς* ταῖς *κώπαις* ὅσα καὶ *πιεροῖς*». Καθὼς *συμπεραίνουμε* ἀπὸ τὸ *χωρὶς* τοῦτο, καὶ ὁ Εὐστάθιος στὴ *χρησιμοποίηση* τῆς λέξης *πιερόν* εἶτε στὴ *σημασία*: *κουπί*, εἶτε στὴ *σημασία*: *παννί*, *ἱστία*, βλέπει τὸν Ὅμηρο ἢ τὸ *Λυκόφωνα* νὰ *κάνη* *παρομοίωση*. Καὶ γιὰ τὸν Εὐστάθιο δὲν πρόκειται γιὰ *πραγματικὴν* *σημασία* *κουπιοῦ* ἢ *ἱστίου* στὴ λέξη *πιερόν*.

⁴¹) *Epigrammata graeca*, 337, 2, ἔκδ. Kaibel.

ση. Γιατί νομίζω διαφορετική τὴν περίπτωση τῆς λέξης *ναυσίποδες* = νησιώτες, λέξης πού μᾶς τὴν διασώζουν μόνο οἱ λεξικογράφοι: Ἡσύχιος καὶ Φώτιος⁴², καθὼς καὶ ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 1515, 23. "Ὅποιος χρησιμοποίησε τὴ λέξη αὐτὴ θέλησε νὰ πῆ γιὰ τοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν ὅτι αὐτοὶ δὲν περπατοῦν μὲ τὰ πόδια τους, ἀλλὰ μὲ τὰ καράβια. Τὸ γεγονός μιᾶς τέτοιας χρησιμοποίησης τῆς λέξης ποῖς (ὡς δευτέρου συνθετικοῦ στοῦ *ναυσίπους*) οὔτε ὑπονοοῦσε ὅτι ἡ λέξη ποῖς ἐσήμαινε τὸ κουπί, ἢ τὸ καράβι, οὔτε μποροῦσε νὰ βοηθήσει ὥστε ἡ λέξη ποῖς νὰ πάρη μεταγενέστερα μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς σημασίες. Κατὰ τὸν Εὐστάθιο μάλιστα ὅσοι εἶπαν *ναυσίποδες* τοὺς νησιώτες ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, πού εἶχε πεῖ τὰ πλοῖα ἄλως ἔπλους (δ 707). Ὅτι ὁμοίως στὴν περίπτωση τοῦ *ναυσίποδες* δὲν ἔχομε μεταφορικὴ χρῆση σὰν αὐτὴ πού διαπιστώσαμε πρὸ ἀνω ἐν σχέσει μὲ τὴ λέξη *περὸν* εἶναι φανερό.

Ἀκριβῶς λοιπὸν ἐπειδὴ τὸ *ποῖς* δὲ χρησιμοποιήθηκε σὲ μεταφορικὴ ποιητικὴ χρῆση ἀνάλογη μ' ἐκείνην τοῦ *περὸν* - *πέρουξ*, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ δεχτοῦμε προκειμένου γιὰ τὴ λέξη *ποῖς* τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη: 1) *πόδι* τοῦ κουπιού, τὸ κάτω πλατὺ ἄκρο του· 2) *κουπί* (ἀφοῦ μάλιστα τὸ κάτω αὐτὸ ἄκρο δίνει καὶ τὴν ὄλη ὑπόστασιν στοῦ κουπί) καὶ 3) *τιμόνι*.

Ἀπὸ ὅλα τὰ προηγούμενα μποροῦμε, νομίζω, νὰ συμπεράνωμε ὅτι, ὅπως τὸ *πηδὸν* ἐσήμαινε τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιού, τὸ *κουπί* καὶ *κατόπιν* τὸ *τιμόνι*, ὅπως τὸ *περὸν* ἐσήμαινε τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιού καὶ *κατόπιν* τὸ *κουπί* ὁλόκληρο καὶ πιθανῶς καὶ τὸ *τιμόνι*, ὅπως τὸ *πέρουξ* ἐδήλωσε, μεταφορικᾶ ἔστω, τὸ *κουπί* καὶ *κατόπιν* τὸ *τιμόνι*, ὅπως τὸ *πλάτη* ἐδήλωσε πρῶτα τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιού καὶ *κατόπιν* τὸ *κουπί* ὁλόκληρο, ὅπως ἀκόμη τὸ *ταρσός* (δ) ἐδήλωσε τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιού καὶ ὕστερα ὁλόκληρο τὸ *κουπί*, τὸ ἴδιο καὶ ἡ λέξη *πούς*, πού ἰδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει, πρέπει νὰ δήλωσε στὴν ἀρχὴ τὸ κάτω μέρος τοῦ κουπιού, καὶ ἔπειτα, ὅπως ξέρομε, ἐσήμαινε τὸ *κουπί* ὁλόκληρο καὶ τελικᾶ καὶ τὸ *τιμόνι*.

Ἀλλὰ τὸ *τιμόνι* δὲ δηλώθηκε μόνο μὲ τὶς λέξεις: *πηδὰ* (τά), *πηδάλιον* (τό), *ποῖς* (δ), *πέρουξ* (ἦ), *ἀκόμη* καὶ *ἐφόλιον* στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Στὰ μεταγενέστερα καὶ τὰ μεσαιωνικὰ χρόνια λέγεται καὶ *αὐχὴν* (δ) καὶ *αὐχένιον* (τό) καὶ *οἶαξ* (δ). Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Παρεκβ. 1533, 46 καὶ 48) σημειώνει: «Τὸ δὲ *πηδάλιον* ὅτι καὶ «*ἐφόλιον*» λέγεται⁴³ δηλοῦσιν οἱ παλαιοί, τὸ αὐτὸ δὲ παρὰ τισι καὶ

⁴²) Στὸ λεξικὸ τοῦ Φωτίου ἐσφαλμένα, νομίζω, ἐκδίδεται: *ναῦποδες* ἀντὶ *ναυσίποδες*.

⁴³) Τὸ *πηδάλιον* στὸν Ὅμηρο λέγεται ὄχι μόνο *πηδάλιον*, ἀλλὰ καὶ *ἐφόλιον*.

«αὐχὴν» (δ) ⁴⁴, ὡς δηλοῖ τὸ καθωμιλημένον «αὐχένιον». Ὁ Φώτιος πάλι στὸ λεξικό του παρέχει: «πηδάλια, οἴακες, αὐχένες». Ὁ Κουκουλῆς μάλιστα ⁴⁵ παρατηρεῖ ὅτι «αὐχένες» ἦσαν πλατιά κουπιά τῆς πρύμνης ποῦ τὰ χειριζόταν εἰδικὸς ναύτης, ὁ ἐπὶ τῶν αὐχένων ⁴⁶.

⁴⁷ Ἀφοῦ λοιπὸν σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναπτύχθηκαν παραπάνω ποὺς σημαίνει κουπὶ καὶ τελικὰ τιμόνι, πρέπει, ἀδίστακτα νομίζω, τὸ ποδότης - ποδότας = ναύκληρος, πιλότος, νὰ συνδεθῇ ἐτυμολογικὰ μὲ τὴ λέξη ποῦς, ποῦ δηλώνει τὸ τιμόνι, τὸ κατ' ἐξοχὴν δηλ. ὄργανο γιὰ νὰ κυβερνηθῇ ἕνα σκάφος. Φυσικὸ ἐπίσης ἦταν μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς ναυτικῆς πυξίδας νὰ ὀνομαστῇ καὶ ὁ ἀρμόδιος γι' αὐτὴν: ποδότης - ποδότας.

Ὁ σχηματισμὸς τῶρα τοῦ οὐσιαστικοῦ ποδότης (δ) (γιατὶ αὐτὸς ὁ τύπος πρέπει νὰ εἶναι ὁ παλιότερος) εἶναι ἀπόλυτα κανονικός. Σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ ποῦς - πόδι, ὅπως ἀπὸ τὸ τόξον ὁ τοξότης, ἀπὸ τὸν ἴππον ὁ ἱππότης, τὸν δῆμον ὁ δημότης, τὴν πόλιν ὁ πολίτης, τὴν πόσιν ὁ πότης, τὴν λύσιν ὁ λύτης, τὴν δέσιν ὁ δέτης, κλπ. Ἐν ἑξ ἄλλου εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγουμε σὲ ἐλληνικὴ λέξη γιὰ νὰ ἐτυμολογήσωμε τὸ ἱταλικὸ pedot(t)a, ἡ λέξη αὐτὴ δὲ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὑποθετικὴ *πηδώτης (δ), ποῦ δὲ μαρτυρεῖται πουθενά ⁴⁷, ἀλλὰ ἡ λέξη ποδότης (δ) ⁴⁸. Τῆς λέξεως ποῦς - πόδι καὶ ἡ σημασία: σκοτά καὶ ἡ

καίον. Τὴν πληροφορία ὅτι λέγεται καὶ ἐφόλιον μᾶς τὴν παρέχει ὁ Ἡσύχιος. Ἄλλα συνώνυμα σχετικὰ εἶναι: ἐφολικίς (Πολυδευκῆς 1, 86) καὶ ὀλιεῖον (Πολυδευκῆς 10, 134).

⁴⁴ Τὸ αὐχὴν τὸ ἀναφέρει ὁ Πολυδευκῆς 1, 90 μὲ τὴ σημασία «οἴαξ». Ἄλλὰ καὶ τὸ οἴαξ (δ) καὶ τὸ οἰάκιον σημαίνουν ὄχι μόνον τὴ λαβὴ τοῦ τιμονιοῦ, τὸ σημερινὸ δοῦακι, ἀλλὰ καὶ τὸ τιμόνι.

⁴⁵ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λεγογραφικά, Α', σ. 301 - 2.

⁴⁶ Βλ. ἐπίσης Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, Ε', σ. 358.

⁴⁷ Ὅσοι ὑπόθεσαν τὸ *πηδώτης τὸ φαντάστηκαν σχηματισμένο κατὰ τὸ δεσμὰ (τὰ): δεσμώτης, τὸ θίασος (δ): θιασώτης, κλπ. Βλ. A. Maïd h o f, Neugriechische Rückwanderer aus den romanischen Sprachen unter Einfluss des Lateinischen [Texte und Forschungen zur byzantinisch - neugriechischen Philologie, ἀρ. 10], Ἀθήνα 1931, σ. 56, B. E. V i d o s, Storia delle parole marinarie italiane passate in francese, Φλωρεντία 1939, σ. 533 - 5, H. K a h a n e, Zur neugriechischen Seemannssprache anlässlich Vidos «Parole marinarie» (Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher, 15, 1938 - 9, σ. 99 καὶ 106 - 7 καὶ H. P e r n o t, Études de linguistique néohellénique, III, Παρίσι 1946, σ. 509. Βλ. ἐξ ἄλλου A. D a u z a t, Dictionnaire étymologique de la langue française, λ. pilote, ὅπου ἀμφισβητεῖται ὁ συσχετισμὸς τοῦ piloto μὲ τὸ ἐλληνικὸν πηδόν. Ἀντίθετα τὴν προέλευση ἀπὸ τὸ πηδόν, *πηδώτης τὴ θέχεται ὁ Nicola Zingarelli, Vocabolario della lingua italiana, λ. pilota.

⁴⁸ Στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ δεχόμεστε ἐπίδραση τοῦ pes - pedis, piede, ποῦ σημαίνουν καὶ αὐτὰ τὸν πόδα τοῦ ἱστίου, τὴ σκοτά.

σημασία: κουπί, τιμόνι, είναι τόσο συγγενικές με τὸ νόημα τοῦ ναύκληρου, τοῦ πλοηγού, τοῦ πιλότου, τοῦ κυβερνήτη, πού δὲν μπορεί νὰ σταθῆ ἀντίρρηση γιὰ τὸ συσχετισμό. Γιατὶ στὰ παλιότερα χρόνια ὁ κυβερνήτης τοῦ σκάφους κυβερνοῦσε συνάμα καὶ μὲ τὴ σκότα καὶ μὲ τὸ τιμόνι· ἀργότερα καὶ μὲ τὴ μαγνητικὴ βελόνα⁴⁹.

Ἡ συχρότητα καὶ στὰ δημοτικὰ μεσαιωνικὰ κείμενα καὶ στὰ σημερινὰ ἰδιώματα τοῦ τύπου ποδότης⁵⁰ (κοντὰ στὸ λιγότερο συνηθισμένο τύπο ποδότης) μᾶς κάνει νὰ θεωρήσωμε πιθανὴν τὴ γνώμη πού ἔχει ἤδη ὑποστηριχτῆ⁵¹ ὅτι τὸ ποδότης (ἄσχετα μὲ τὸ ἀπὸ ποῦ προέρχεται) ἔγινε ποδότης ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ ἰταλικοῦ συνωνύμου pedot(t)a.

4.—Σημασιολογικὰ τοῦ ἀποδότης καὶ τοῦ ἀποδίδω.

Ὡς πρὸς τὸ ἀποδότης μὲ τὴ σημασία: βοηθός, πού πρέπει καὶ αὐτὸ τώρα νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, θὰ μπορούσαν, νομίζω, νὰ υποστηριχτοῦν τὰ ἀκόλουθα: Πρῶτα - πρῶτα ὁ ἀποδότης: (= πηλοφόρος) δὲν «ἀποδίδει», ὅπως ὑποστήριξε ὁ Βογιατζίδης (*Αθηνᾶ 27, Λεξικογρ. Ἀρχεῖον, σ. 123 - 5), ἀλλὰ μεταφέρει καὶ παραδίδει. Θὰ ἀπέδιδε, ἂν ἐπέστρεφε κάτι στὸ πρόσωπο πού τοῦ τὸ εἶχε παραδώσει. Ἀκόμη καὶ ὁ ποδότης (= ναύκληρος, πιλότος) δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι «παρέλαβε» τὸ πλοῖο καὶ τὸ «ἀποδίδει», ἀλλὰ ὅτι τὸ κυβερνᾷ, τὸ κατευθύνει, τὸ προσορμίζει στὸ λιμάνι. Ἄν προσέξωμε ἔξ ἄλλου τὴ σημασία: βοηθός τοῦ ἀποδότης, πρέπει νὰ συνδέσωμε τὴ λέξη αὐτὴ μὲ τὴ σημασία τοῦ ἀποδίδω: παρέχω κάτι (ἢ καὶ κάποια ὑπηρεσία), παράγω κάτι (ἀκόμη καὶ ἐργασία) πού εἶναι σὰν ἀποτέλεσμα μιᾶς προηγούμενης προσφορᾶς πού μοῦ ἔγινε. Ἄλλ' ἄς ἐξετάσωμε τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἀποδίδω στὴν ἀρχαία γλώσσα καὶ τὸ ἀποδίω στὴ νέα ἑλληνικὴ.

Τὸ ἀποδίδω στὴν ἀρχαία γλώσσα σημαίνει μεταξὺ τῶν ἄλλων καί:

⁴⁹) Ἄς προσθέσω ὅτι ἀπὸ τὴ λέξη οἰάκιον (τὸ) = τιμόνι ὁ κυβερνήτης ὀνομάστηκε καὶ οἰακιότης.

⁵⁰) Ὁ τύπος ποδότης ἀπαντᾷ στὸν Πουλλόλογο, ἔκδ. Wagner, Carmina, στ. 528, στὴν Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλουπούς διήγησιν ὄραϊαν, ἔκδ. Wagner, Carmina, στ. 144 καὶ τοῦ Σταυρινοῦ Βηστιαρίου, Ἀνδραγαθίες τοῦ Μιχαὴλ βοεβόδα, ἔκδ. Legrand, Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire, Παρίσι 1877, στ. 278. Ὁ τύπος ποδότης μνημονεύεται καὶ στὸ Λεξικὸ τοῦ Σομαέρα. Γιὰ τὴ διάδοση τῶν τύπων ποδότης καὶ ποδότης στὰ σημερινὰ ἰδιώματα βλ. H. Kahane, Zur neugriechischen Semanncsprache (Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher 15, 1938 - 9, σ. 107), ἀπὸ ἔπου διαπιστώνεται ὅτι στὰ σημερινὰ ἰδιώματα κοινότερος εἶναι ὁ τύπος ποδότης.

⁵¹) I. Βογιατζίδης (*Αθηνᾶ 27, Λεξικογρ. Ἀρχ., σ. 125).

ἀνταποδίδω, παράγω (προκειμένου για τή γῆ) (Ἡρόδ. 1, 193: τὸν δὲ Δήμητρος καρπὸν ὧδε ἀγαθὴ [ἢ Βαθυλωνίη χώρα] ἐκφέρειν ἔοι, ὥστε ἐπὶ διηκόσια μὲν τὸ παράπαν ἀποδίδοι Μένανδρ. Γεωργός, 4: ἀπέδωχ⁵² ὄσας ἄν κατέβαλε [ἐγγ. κριθάς]). Στὴ νέα ἐλληνικὴ, καθὼς διδασκόμαστε ἀπὸ τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν (λ. ἀποδίνω), τὸ ρῆμα χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἴδια χρήσιν στὴν Αἰτωλία: δούλιμα, δούλιμα σήμιρα δὲ μ' ἀπαδίν' ἢ δ'λειά. Ἀλλὰ καὶ στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ λέμε: τὸ χωράφι ἀποδίδει, ἢ δουλειά του ἀδιουνοῦ ἀποδίδει. Ὅπως λοιπὸν τὸ ἀποδίδω - ἀποδίνω (= παράγω) χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴ γῆ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐργασία, ποὺ καὶ αὐτὴ εἶναι παραγωγικὴ, ἔτσι μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ μὲ ὑποκείμενο τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐργάζεται, ποὺ παράγει ἐργασία ὀρισμένης τουλάχιστο ὕψους (πηλοφόρος, βοηθός, μεσίτης) σὰν ἀποτέλεσμα μιᾶς προσπάθειας ἢ μιᾶς ἀμοιβῆς.

Ἀξίζει, νομίζω, νὰ σημειώσω ὅτι τὴ σημασία: παράγω τὴν πῆρε καὶ τὸ ρῆμα προδίδω Ἀντλῶ τὴν πληροφορίαν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Παναγιωτάκη (σ. 493), ποὺ διαπιστώνει τὸ γεγονός καὶ παραπέμπει σὲ κυπριακὰ κείμενα τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνα.

Εἶπα προηγουμένως ὅτι τὸ συσχετισμὸ τοῦ ποδότας (= πιλότος) μὲ τὸ ἀποδοίτης, ποὺ πρότεινε ὁ Βογιατζίδης, τὸν δέχτηκαν μερικοὶ ἐρευνητές⁵³. Πρέπει ὅμως νὰ προσθέσω ὅτι δὲν τὸν υἱοθέτησε ἢ σύνταξη τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας ἐλληνικῆς, ἀφοῦ στὸ ἄρθρο: ἀποδοίτης δὲν ἀναγράφει τύπους ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ποδότας - ποδοίτης (= νάυκληρος, πιλότος), οὔτε καὶ παρέχει στὸ ἀποδοίτης (ἀνάμεσα στὶς ἄλλες) καὶ τὴ σημασία τοῦ πιλότου. Τὸ συσχετισμὸ τοῦ ποδότας μὲ τὸ ἀποδοίτης σωστὰ δὲν τὸν δέχτηκε οὔτε ὁ Παναγιωτάκης⁵⁴, ποὺ ἀδυνατεῖ ὅμως νὰ καταλάβῃ τὴ σημασιολογικὴ προέλευση τοῦ θρακικοῦ ἀποδοίτης. Ἡ λέξις ἐκεῖ σημαίνει ἐργαλεῖο ποὺ μ' αὐτὸ παίρνει ὁ γεωργὸς τὰ δέματα τοῦ χόρτου ἢ τῶν σιτηρῶν καὶ τὰ φορτώνει στὴν ἄμαξα ἢ τὰ ἀποθέτει στὴ θημωνιά. Εἶναι, νομίζω, βέβαιον ὅτι ἐδῶ δὲν ἔχομε τὴν ἔννοια τοῦ: ἀποδίδω τὰ στάχυα στὸν προορισμὸ τους, στὴ θέσιν τους, ὅπως νόμισε ὁ Παναγιωτάκης⁵⁵, ἀλλὰ ἀπλῶς τὴν ἔννοια τοῦ βοηθοῦ μὲ κάποια προσωποποίηση, γιὰ τὸ ἐργαλεῖο αὐτὸ παίζει ρόλο βοηθοῦ γιὰ τὸ γεωργό⁵⁶.

⁵²) Βλ. πρὸ πάντων σ. 103.

⁵³) δ. π., σ. 500.

⁵⁴) δ. π., σ. 501.

⁵⁵) Ἀνάλογη εἶναι ἡ μεταφορά καὶ στὸ ποδότας (στὴ σημασία: πιλότος, ὁδηγός) ποὺ ἐσήμανε στὴν Κεφαλληνία ἐργαλεῖο ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ ὑποδηματοποιὸς γιὰ ὀρισμένη ἐργασία του (τὸ κόψιμο τῆς σόλας) (βλ. Η Kahane, δ. π., σ. 106 καὶ Παναγιωτάκη, δ. π., σ. 500). Ὅμοια προσωποποίηση ἔχομε καὶ στὴ χρησιμοποίηση

Κατά τὴ γνώμη μου πρέπει νὰ θεωρήσωμε βέβαιο ὅτι ὁ Βογιατζίδης παρὰσύρθηκε πρὸς τὸ συσχετισμὸ τοῦ ποδοῖτης (τάχα: ἀποδοῖτης) = νύκκληρος, πιλότος, ὀδηγός, μὲ τὸ ἀποδοῖτης (= πηλοφόρος) ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ἤξερε (δὲν τὸ μνημονεύει ἄλλωστε) ὅτι ἀπαδοῖς (θγλ. ἀπαδοῖρα) καλεῖται στὴν Αἰτωλία (ὑπογραμμίζω τὸν τόπον) ὁ ὀδηγός, ὁ μεσίτης, ὁ βοηθός. Τὴν πληροφορία αὐτὴ τὴν ἀναφέρει ὁ Παναγιωτάκης (σ. 500, σημ. 45) ἀντιλώντας ἀπὸ τὸ ὑπ' ἀρ. 341 χειρόγραφο συλλογῆς γλωσσικοῦ ὕλικου (σ. 88 - 9), ποῦ ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς, χειρόγραφο ποῦ ἀποχτήθηκε μετὰ τὴ συγγραφὴ τῆς μελέτης τοῦ Βογιατζίδη (μετὰ δηλ. τὸ 1915)⁵⁶.

Εἰδικῶς γιὰ τὶς σημασίες τοῦ ἀπαδοῖς (= ἀποδοῖτης) στὴν Αἰτωλία νομίζω ὅτι ἔχει δίκιο ὁ Παναγιωτάκης (σ. 502), ποῦ βλέπει στὸ ἀπαδοῖς «σύμπτωσιν», καλύτερα θὰ ἔλεγα: συμφορμὸ τῶν σημασιῶν τοῦ ἀποδοῖτης καὶ τοῦ ποδοῖτης: στὸν τύπον ποῦ ἀπαντᾷ στὴν περιοχὴ αὐτῇ. Γιατὶ πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸ ποδοῖτης = ὀδηγός παρετυμολογικὰ εἰπώθηκε ἀποδοῖτης καὶ ὕστερα μὲ ἀφομοίωση τῆς πρώτης συλλαβῆς πρὸς τὴ δευτέρη τὸ ἀποδοῖτης ἔγινε ἀπαδοῖτης καὶ συγκέντρωσε στὸ νόημά του καὶ τὴ σημασία τοῦ πιλότου, ὀδηγοῦ καὶ τὴ σημασία τοῦ βοηθοῦ, μεσίτη.

Ἐνα τέτοιο φαινόμενο σηματολογικῶ καὶ τυπολογικῶ συμφορμῶ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστο. Ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα ποῦ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναφέρει περιορίζομαι σὲ ἕνα: Στὰ μεσαιωνικὰ χρόνια ἔχομε ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὰ σταμινάγια καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὰ σημονάγια. Σταμινάριον εἶναι τὸ ξύλον ποῦ στέκει (ἴσταμαι): σημονάριον πάλι εἶναι τὸ στημόνι καὶ γενικότερα τὸ ὕψωμα: σημονάγια μάλιστα λέγονταν τὰ σπινδιὰ ποῦ ἀποτελοῦσαν τὴν ἐξωτερικὴ ἐπέκδυση τοῦ πλοίου. Ἀργότερα, ἤδη ὅμως πρὶν ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Εὐσταθίου, οἱ λέξεις σταμινάριον καὶ σημονάριον ἔπαθον συμφορμὸ φωνητικὸ καὶ σηματολογικὸ καὶ τὸ καθένα τους ἐδήλωνε ὅ,τι καὶ τὸ ἄλλο⁵⁷.

Στὸ ἄρθρον ἀποδοῖτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ δὲ μνημονεύονται οὔτε

τῶν λέξεων: βοσκός: γιὰ τὴ δήλωση τοῦ σκοινιοῦ ποῦ δένονται τὰ ζῶα (βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Ἀθηνᾶ 29, 1917, σ. 189) καὶ ἐργάτης γιὰ τὴ δήλωση τοῦ βαρούλκου ποῦ χρησιμοποιεῖται στὰ πλοῖα.

⁵⁶) Καθὼς μὲ πληροφορεῖ ὁ φίλος συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ κ. Σταύρος Μάνεσης, τὸ χειρόγραφο 341 τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ εἶναι συλλογὴ ποῦ καταρτίστηκε στὴν Αἰτωλία μὲ ἐντολὴ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀπὸ τὸ μακαρίτη Δημήτριο Λουκόπουλο τὸ 1921.

⁵⁷) Βλ. Φ. Κοουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικὰ, Α', σ. 292 - 3 καὶ πδ. τοῦ ἴδιου, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ γραμματικὰ, σ. 123 - 4.

οἱ τύποι ἀπαδοτ'ς (δ) = ἀποδότης), ἀπαδότρα (ή), οὔτε οἱ αἰτωλικὲς σημασίες τῆς λέξης, γιατί, φαίνεται, τὸ αἰτωλικό: ἀπαδοτ'ς ἐσφαλμένα ἢ σύνταξη τοῦ Λεξικοῦ δὲν τὸ θεώρησε ὅτι συγγενεῦει μὲ τὸ ἀποδότης, ἀλλὰ μὲ τὸ ποδότης. Ἡ παράλειψη τῆς σύνταξης τοῦ Λεξικοῦ μᾶς κάνει ἐντύπωση, γιατί δὲν εἶναι ἄγνωστη στὸ Λεξικό ἢ σημασία τοῦ ἀποδίνω = παρὰγω (πὺ κι' αὐτὴ τὴν ξέρομε κατὰ τὸ ἴδιο τὸ Λεξικό ἀπὸ τὴν Αἰτωλία μὲ τὸν τύπο ἀπαδίνω. Ἡ μαρτυρία μάλιστα στὸν ἴδιο τόπο καὶ τοῦ ἀποδίνω (στὸν τύπο ἀπαδίνω) = παρὰγω (προκειμένου γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐργασία) καὶ τοῦ ἀποδότης (στὸν τύπο ἀπαδοτ'ς) = βοηθός, εἶναι ἐπιχειρήμα σημαντικό κατὰ τὴ γνώμη μου ὑπὲρ τοῦ συσχετισμοῦ τοῦ ἀποδότης = βοηθός πρὸς τὸ ἀποδίνω = παρὰγω (ἄφου καὶ τὰ δύο χρησιμοποιοῦνται στὴν ἴδια περιοχὴ, τὴν Αἰτωλία).

Καὶ γιὰ νὰ ξαναγυρίσωμε στὴ σημασία τοῦ ἀποδότης = πηλοφόρος, βοηθός, μεσίτης, δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ μᾶς ξενίσῃ ἢ εἰδικὴ καὶ περιορισμένη χρῆση τοῦ ἀποδότης μόνο στὴν ἐννοια τοῦ βοηθοῦ (κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ). Εἶναι ἡ μόνη οὐσιαστικοποιημένη χρῆση πὺ ἀπόχτησε ἡ λέξη καὶ γι' αὐτὸ εἶχε κάθε δυνατότητα νὰ διατηρηθῇ, ὅπως καὶ διατηρήθηκε, σὲ ὁρισμένα ἰδιώματα. Ξέρομε ἄλλωστε ὅτι οἱ λέξεις πὺ στὶς διάφορες γλώσσες δήλωσαν τοὺς βοηθοὺς, τοὺς ὑπηρέτες, κλπ., ἔχουν ποικίλη ἐννοιολογικὴ προέλευση· καὶ μάλιστα πάντα μὲ εἰδίκευση τῆς σημασίας. Ἐς θυμηθοῦμε μόνο τὰ ἀρχαῖα οὐσιαστικά: ἀκόλουθος, διάκονος, θεράπων, οἰκέτης (= ὁ ἄνθρωπος τοῦ οἴκου, domesticus).

Ξεκίνησα ἀπὸ μιὰ πρόταση νὰ διορθωθῇ ἓνα χωρίο τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Συζήτησα τὴ σημασία τῆς λέξης πὺ προτάθηκε νὰ ἀντικατασταθῇ (προδότης) καὶ διαπίστωσα ὅτι βρίσκεται ἀπόλυτα στὴ θέση τῆς. Ἐξέτασα ἐπίσης καὶ ὅσα σχετίζονται μὲ τὴ λέξη πὺ θὰ τὴν ἀντικαθιστοῦσε (ποδότης) καὶ ἤρθα στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ λέξη αὐτὴ δὲν ταιριάζει καθόλου στὸ χωρίο τοῦ κρητικοῦ ποιήματος. Τῆς τελευταίας αὐτῆς λέξης ἀμφισβήτησα τὴν προέλευση ἀπὸ τὸ ἀποδότης καὶ δέχτηκα ὅτι σχετίζεται μὲ τὰ πους - πόδι (στὴ χρῆση τους ὡς ναυτικῶν ὄρων). Μοῦ δόθηκε ἔτσι ἡ εὐκαιρία νὰ διερευνήσω τὴ διαμόρφωση τῶν σημασιῶν τῆς λέξης ἀποδότης. Ξαναγυρίζοντας τώρα στὴ λέξη προδότης τοῦ Ἑρωτοκρίτου, πὺ μοῦ ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴν ὅλη ἐρευνα πὺ ἐγινε, ἐπαναλαμβάνω ἐκεῖνο πὺ δείχτηκε στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς μελέτης αὐτῆς, ὅτι ἡ παρουσία τῆς λέξης προδότης εἶναι ἀπόλυτα δι-

καιολογημένη στο χωρίο του κρητικού ποιήματος, που δεν έχει ανάγκη από καμιά διόρθωση.

Κλείνοντας τη μελέτη τούτη ἄς προσθέσω ὅτι τὸ βασικὸ σφάλμα τοῦ Παναγιωτάκη ὑπῆρξε ὅτι δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη του τὴν ἀνάγκη τοῦ διαχωρισμοῦ ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ κάνῃ ὁ ἐρευνητὴς κατὰ τὴ γλωσσικὴ του ἔρευνα μεταξὺ τῶν καθαυτῶν σημασιῶν ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχῃ μιὰ λέξη (ὅπως ἐδῶ ἡ λέξη *ποδότης* = *πιλότος* καὶ γενικότερα *ὁδηγός*) καὶ μιᾶς σημασίας ἐντελῶς ἐξαρτημένης ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα· μιᾶς σημασίας, θὰ ἔλεγα, ποὺ ὀφείλεται σὲ κάποιαν ἔμπνευση, σὲ κάποιον αὐτοσχεδιασμό τῆς στιγμῆς, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ χωρίου τοῦ ποιήματος τοῦ Βησιτιάρη ποὺ παρέσυρε τὸν Παναγιωτάκη καὶ ὅπου ἡ λέξη *ποδότης* μόνο μέσα στὸ ὅλο πνεῦμα τῆς φράσης μποροῦσε νὰ σημαίῃ ἀπεσταλμένος. Ὡς πρὸς τὸ χωρίο πάλι τοῦ Ἐρωτοκρίτου ποὺ θέλησε νὰ διορθώσῃ ἔσφαλε ὁ μελετητὴς αὐτὸς ὄχι μόνο γιατί δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη του τὶς διάφορες σημασιολογικὲς ἀποχρώσεις τῆς λέξης *προδότης*, καθὼς καὶ τὶς διαφορὲς σημασίες τοῦ ῥήματος *προδίδω*, ἀλλὰ καὶ γιατί δὲν μπόρεσε νὰ καταλάβῃ βαθύτερα κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες τῶν προσώπων γιὰ τὰ ὅποια πρόκειται χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη *προδότης*.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸ ὅτι ὁ Βογιατζίδης δὲν εἶχε ὑπ' ὄψη του σὲ ὅλη τους τὴν ἔκταση τὶς σημασίες καὶ τὴ χρήση τοῦ *ἀποδότης*, καθὼς καὶ τὸ ὅτι δὲ σύνδεσε τὸ πρᾶγμα μὲ τὶς σημασίες ποὺ εἶχε ἡ λέξη ποῦ: ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ διατυπώσῃ μὲ ἀκρίβεια τὴ σημασία τοῦ *ἀποδότης* καὶ τὴ σημασιολογικὴ του ἀρχὴ καὶ δὲν τῷ ἔδωσαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιτύχῃ στὴν προσπάθειά του νὰ ἐτυμολογήσῃ τὴ λέξη *ποδότης* - *ποδότης*.

Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ